

2.5. Інклюзивна компетентність педагога з організації дозвілля дітей з особливими освітніми потребами

Відповідно до прийнятої Україною Конвенції ООН про права дитини у нашій державі посилилася увага до проблем дітей із порушеннями психофізичного розвитку і тому здійснюються цілеспрямовані кроки для створення максимально сприятливих умов для їх інтеграції, соціалізації та адаптації. Сьогодення характеризується реорганізацією системи спеціальної освіти на демократичних і гуманістичних засадах, створення в країні альтернативних моделей психолого-педагогічної підтримки дітей з особливими освітніми потребами, вирішення питань реалізації їх права на вільний вибір форм навчання, рівня і діапазону освітніх потреб, організації дозвілля, розробка технологій корекційно-реабілітаційної роботи з цією категорією дітей. Тому актуальною є підготовка педагогів, які будуть компетентними в різних питаннях, а зокрема і в організації дозвілля дітей з особливими освітніми потребами.

Значущість вивчення дозвілля зумовлена потребами дітей з особливими освітніми потребами у рекреації та спілкуванні. Рівень культури особистості впливає на вибір форм дозвіллевих занять, спрямованих на активну креативність, навчання, освіти, самоосвіту, реалізацію культурних потреб. При такому визначенні проблеми дозвіллевої діяльності особливої уваги набувають її педагогічні аспекти, які впливають на суть навчально, виховної, пізнавально та розвивальної діяльності суб'єктів.

Педагогічно цінною дозвіллевою діяльністю є тому, що вона стимулює розвиток творчих знань і здібностей дітей, сприяє формуванню нових якостей, створює сприятливі умови для саморозвитку і самореалізації. Педагогічний підхід до організації дозвіллевої діяльності пов'язаний з метою та особливостями діяльності суб'єктів (Олійник, 2015, с. 13³⁶⁰).

---

³⁶⁰Олійник, Г. (2015). Підготовка майбутніх соціальних педагогів до організації освітньо-дозвіллевої діяльності учнів 5-7 класів: дис. ... канд. пед.наук: 13.00.05 / Національний пед. ун-т. ім. М. П. Драгоманова, Київ, 273.

Як показує накопичений досвід інклюзивної освіти в Європейських країнах та в Україні – першочерговим завданням і стратегічною метою професійної освіти є формування інклюзивної компетентності у педагогів як складової їх професії.

Створений інклюзивний освітній простір не може бути ефективним лише без відповідного рівня професійної компетентності педагогів. Тому виникає необхідність з'ясувати суть, складові професійної компетентності, а також дослідити місце інклюзивної компетентності в системі професійної компетентності вчителя.

Слід зазначити, що інклюзивне навчання передбачає вдосконалення навчального середовища, де педагог і учень повністю відкриті до різноманіття, де гарантується безпека прав і потреб дітей, повага до їх здібностей та можливість мати успішне майбутнє. Педагог та його професійна компетентність, яка є ключовим поняттям (поєднує в собі інтелектуальні та навчальні складники освіти) відіграє важливу роль у навчанні, вихованні та організації дозвілля дітей з особливими освітніми потребами.

Педагог має повністю володіти інформацією про ті чи інші особливості розвитку, психічні розлади та ін. Обізнаність учителя, його підготовленість допомогти учневі та розкрити всі його таланти і здібності дозволяє забезпечити процес інклюзивного навчання значною мірою ефективним та успішним (П'ятакова, 2012³⁶¹).

Наукові розвідки вітчизняних фахівців розкривають: філософію інклюзивного навчання та концептуальні аспекти інклюзивної освіти (В. Кремінь, Н. Софій, Ю. Найда та ін.); вивчення проблем інклюзивного навчання та впровадження його в освітній простір (В. Бондар, Л. Даниленко, М. Деркач, А. Колупаєва, Ю. Найда, Ю. Рибачук, Н. Слободянюк та ін.). Особливості формування професійної компетентності обґрунтовано в наукових працях І. Беха, А. Маркової, В. Сластьоніна, А. Хуторського та ін.

Сучасні науковці зробили вагомий внесок у розробку проблеми організації вільного часу дітей: І. Кон, Г. Євтеєва, Д. Махов, С. Шмаков. В їх працях досліджено проблеми використання вільного

---

³⁶¹П'ятакова, Т. (2012). Розвиток інклюзивної компетентності вчителя: швейцарський досвід. *Порівняльно-педагогічні студії*. №1 (11), 93–98.

часу дітей, визначено чинники культури вільного часу, розроблені нові методи та форми дозвіллевої діяльності.

Суспільні явища викликали істотні зміни у системності національної науки, освіти, культури. Вони пов'язані з переходом держави Україна до нових умов політико-економічного розвитку та перспективою інтеграції.

Однією з найважливіших у суспільстві була і залишається проблема розвитку особистості, її внутрішній світ, потреби, інтереси, почуття. Основу формування особистості слід покласти ідеї гуманістичної парадигми особистісно орієнтованої освіти й виховання. Головна мета яких не сформувати і навіть не виховати, а безперечно, знайти, підтримати, розвинути особистість. Потрібно закласти в ній механізм самореалізації особистості.

У житті дітей з особливими освітніми потребами чільне місце займає дозвіллова діяльність. Вона є важливим засобом формування особистості, бо в її умовах найбільш сприятливо проходять рекреаційно-відтворюючі процеси, які знімають інтенсивні фізичні, інтелектуальні, психічні навантаження. Дозвіллова діяльність приваблює дітей нерегламентованістю, самостійним вибором різних видів занять, можливістю поєднувати розважальні та розвиваючі види діяльності. Організація дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами – досить складна і суперечлива. Дітям, які мають проблеми зі здоров'ям, важко підібрати певний вид дозвілля, який би сприяв повноцінному формуванню їх особистості.

Водночас зміни, пов'язані з модернізацією освіти, сформували нову систему професійних вимог до сучасного фахівця. Педагоги у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами мають знати, як теоретичні основи дозвілля, так і особливості створення освітньо-дозвіллевих програм та організації різних видів діяльності, які розкривають соціальну сутність дозвілля, основні соціальні інститути дозвіллевої сфери, культурно-історичні витоки організації дозвілля в Україні; а також володіти методикою підготовки різних форм (проведення ігор, конкурсів, свят та ін.) і технологією організації різних видів дозвіллевої діяльності.

На сучасному етапі формування професійної компетентності фахівця повинно містити не лише теоретичні знання, а й оволодінням

методами й прийомами, уміннями і навичками професійної діяльності. Сума теоретичних професійних знань, практичних умінь і навичок у сукупності зі здібностями та якостями особистості є базовою основою професійної компетентності фахівця, необхідної для успішного вирішення усіх професійних завдань у тому числі дозвілєвої діяльності з дітьми з особливими освітніми потребами (Олійник, 2015, с. 37³⁶²).

Спочатку з'ясуємо значення терміну «компетентність». У науковий обіг поняття «компетентність» увійшло нещодавно. З кінця 80-х років у вітчизняній науці з'являється спеціальний напрям – компетентнісний підхід в освіті. Введення поняття «професійна компетентність» зумовлене наповненістю його змісту, інтегративною характеристикою, яка поєднує такі поняття, як «професіоналізм», «кваліфікація», «професійні здібності» та ін. (Хафизуліна, 2008³⁶³).

Звернення до довідкової літератури дає можливість детально розглянути цей феномен. Наприклад, у «Сучасному тлумачному словнику української мови» (Олексієнко, Кобза, 2002, с. 224³⁶⁴) та «Новому тлумачному словнику української мови» (Яременко, Сліпушко, 2003, с. 552³⁶⁵) дається визначення поняття «компетентний» як той, що «має достатні знання будь-якій галузі, який із чим-небудь добре обізнаний; тямущий».

Наявність теоретичної і практичної готовності педагога до виконання професійних функцій є професійною компетентністю, яка не тільки характеризує його діяльність, а й самого фахівця як суб'єкта в його самостійній, професійній та творчій взаємодії із соціальним світом. Професійна компетентність виступає інтегруючим чинником щодо професійних та особистісних якостей людини, спрямовує їх на опанування знань і практичних навичок у прогнозуванні, плануванні й реалізації професійної діяльності, активізує фахівця в розвитку

---

³⁶² Олійник, Г. (2015). Підготовка майбутніх соціальних педагогів до організації освітньо-дозвілєвої діяльності учнів 5-7 класів: дис. ... канд. пед.наук: 13.00.05 / Національний пед. ун-т. ім. М. П. Драгоманова, Київ, 273.

³⁶³ Хафизуліна І. (2008). Формирование инклюзивной компетентности будущих учителей в процессе профессиональной подготовки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13 00 08 «Теория и методика профессионального образования». Астрахань. 21 с.

³⁶⁴ Олексієнко, Л., Кобза, О. (2002). Сучасний тлумачний словник української мови. К.: «Кобза», 544 с.

³⁶⁵ Яременко, В., Сліпушко, О. (2003). Новий тлумачний словник української мови: у 3 т. К.: «Аконіт», Т. 1. 874с.

особистих здібностей, у прагненні до самореалізації у професійній діяльності вже в період навчання у закладі вищої освіти.

У вітчизняній науковій літературі до поняття компетентності в основному відносять певну сукупність знань, рівень умінь і певний досвід їх використання. В англійських джерелах на перше місце виступає категорія «здатність до дії» як вміння використовувати знання у практичній діяльності, як певні стратегії для реалізації творчого потенціалу особистості. Під професійною компетентністю педагога розуміють особистісні якості вчителя, що дозволяють йому самостійно й ефективно реалізувати цілі педагогічного процесу. Бути компетентним – значить уміти мобілізувати у конкретній ситуації набуті знання і досвід. Компетентність не може бути ізольована від конкретних умов її реалізації. Вона органічно пов'язує одночасну мобілізацію знань, умінь і способів поведінки, спрямованих на умови конкретної діяльності (Колупаєва, 2009, с. 142³⁶⁶).

Сучасний педагог – це носій інноваційних освітніх знань. Дійсно, найважливіше завдання компетентності педагога – виховати творчу, компетентну та освічену особистість, здатну до життя й діяльності в суспільстві сьогодення. Тому лише педагог з духовно-моральним потенціалом, високою компетентністю та інтелігентністю з розвиненим творчими, дослідницькими здібностями та ерудованості, здатний забезпечувати учневі якісну освіту. Звернемо увагу, що важливим показником педагога є постійне самовдосконалення як необхідна умова його ефективної діяльності.

Таким чином, можна узагальнити, що професійна компетентність педагога є інтегрованим показником його теоретичної і практичної підготовленості до виконання професійної діяльності, пов'язаної з вихованням і навчанням молодшої людини.

В контексті нашого дослідження видається цікавою інклюзивна компетентність педагога. Чимало наукових досліджень присвячено вивченню інклюзивної компетентності суб'єктів освітнього процесу. Дослідники формулювали сутність поняття «інклюзивна компетентність» як рівень знань і умінь, необхідних для виконання

---

³⁶⁶Колупаєва, А. (2009). Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія. К.: «Самміт-Книга», 326 с.

професійних функцій в умовах інклюзивного навчання (Хафізуліна, 2008³⁶⁷).

Сутність поняття «інклюзивна компетентність» обґрунтована в працях С. Максимюк, Н. Мойсеюк, Т. П'ятакової, І. Хафізулліної, М. Чайковського. Інклюзивна компетентність визначена як рівень знань і вмінь, необхідних для виконання професійних функцій в умовах інклюзивного навчання; необхідний обсяг знань та вмінь, утілених у здатності виконувати професійні функції, зважаючи на особливі потреби молоді, яка має вади здоров'я, та інтегрувати їх у середовище закладу загальної середньої освіти, створюючи умови для розвитку й саморозвитку (Соловей, Чайковський, 2013³⁶⁸); інтегральна характеристика педагога (учителя, асистента), що впливає на здатність розв'язувати професійні завдання в умовах інклюзивного підходу до освітньої діяльності (П'ятакова, 2012, с. 93-98³⁶⁹).

Дослідниця І. Хафізулліна виділяє в структурі інклюзивної компетентності змістові компоненти, кваліфіковані як здатність усвідомлювати зміст професійної діяльності в умовах інклюзивного навчання та функційні компоненти, що характеризують її сферу та постають як сукупність умінь, які сприяють виконанню професійних завдань у освітньому процесі (Хафізулліна, 2008³⁷⁰).

Проаналізувавши наукові джерела з проблеми інклюзивної компетентності педагога, візьмемо як основне твердження Т. Соловей і М. Чайковського, які розрізняють такі компоненти інклюзивної компетентності: мотиваційний, когнітивний, операційний, рефлексивний (Соловей, Чайковський, 2013, с. 222³⁷¹). Подаємо покомпонентний їх аналіз.

---

³⁶⁷Хафізуліна, І. (2008). Формирование инклюзивной компетентности будущих учителей в процессе профессиональной подготовки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13 00 08 «Теория и методика профессионального образования». Астрахань. 21 с.

³⁶⁸Соловей, Т., Чайковський, М. (2013). Змістовні компоненти професійної компетентності соціального працівника інклюзивного закладу освіти. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. Хмельницький, №1 (7), 220–224.

³⁶⁹П'ятакова, Т. (2012). Розвиток інклюзивної компетентності вчителя: швейцарський досвід. *Порівняльно-педагогічні студії*. №1 (11), 93–98.

³⁷⁰Хафізуліна, І. (2008). Формирование инклюзивной компетентности будущих учителей в процессе профессиональной подготовки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13 00 08 «Теория и методика профессионального образования». Астрахань. 21 с.

³⁷¹Соловей, Т., Чайковський, М. (2013). Змістовні компоненти професійної компетентності соціального працівника інклюзивного закладу освіти. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. Хмельницький, №1 (7), 220-224.

Мотиваційний компонент інклюзивної компетентності визначає спрямованість, систему мотивів, потреб, цінностей особистості педагога, є детермінантною професійної компетентності й фактором її успішного формування. Рівень сформованості мотивації впливає на розвиток інших компонентів професійної компетентності. Мотивація передбачає гуманістичні ціннісні орієнтації, позитивну орієнтацію на діяльність в умовах включення дітей з особливими потребами в соціальне середовище здорових ровесників, сукупність мотивів (соціальних, пізнавальних, професійних, особистісного розвитку й самоутвердження та ін.), спрямованих на процес інклюзії.

Когнітивний компонент інклюзивної компетентності педагога визначає цілісність уявлень про соціально-педагогічну діяльність, активізує пізнавальну роботу особи, сприяє розвиткові та збагаченню когнітивного досвіду. Цей компонент описують як здатність сприймати, опрацьовувати у свідомості, зберігати в пам'яті та відтворювати в потрібний момент інформацію для розв'язання тих чи тих теоретичних і практичних завдань. В основі лежать наукові професійні знання про інноваційні інтеграційні процеси у сфері освіти людей з особливими потребами; основи розвитку особистості; анатомофізіологічні, вікові, психологічні та індивідуальні риси нормальних дітей і молоді та з різними порушеннями в розвитку; основи соціально-педагогічного впливу на процес саморозвитку вихованців, стимулювання позитивної самореалізації в усіх можливих сферах діяльності; базові закономірності взаємодії людини з особливими потребами й суспільства.

Рефлексивний компонент інклюзивної компетентності виявляється в здатності усвідомлювати основи власної діяльності, у ході якої оцінюють та переосмислюють свої здібності, особистісні досягнення, а також у свідомому контролі результатів професійних дій, аналізі реальних ситуацій. Рефлексія робить можливим самопізнання, самоконтроль, саморегуляцію та власний саморозвиток. У системі інклюзивної компетентності рефлексія обґрунтовується як здатність до аналізу в процесі професійної діяльності, що спрямована на інклюзію дітей і молоді з особливими потребами в соціум загальноосвітнього закладу та передбачає аналіз стану реалізації ідей процесу інклюзії, власного досвіду й досвіду

колег у досягненні інклюзії дітей з особливими потребами, вибір оптимального варіанта розв'язання різних соціально-педагогічних ситуацій у процесі інклюзії; адекватне оцінювання результатів власної соціально-педагогічної діяльності, вміння визнавати власні помилки і здатність їх долати; потреби в професійному й особистісному зростанні та підвищенні рівня інклюзивної компетентності.

Операційний компонент інклюзивної компетентності – це здатність виконувати конкретні професійні завдання соціально-педагогічної діяльності, застосовувати способи й досвід успішного сприяння процесу інклюзії дітей та молоді з особливими потребами в соціум загальноосвітнього закладу, розв'язувати соціально-педагогічні ситуації, використовувати прийоми самостійного виконання професійних завдань, здійснювати пошуково-дослідницьку діяльність (Соловей, Чайковський, 2013, с. 223³⁷²).

Отже, інклюзивна компетентність педагога має проявлятися в майстерності його роботи організувати спільну діяльність учнів різних категорій, цілком відповідально оцінювати рівень засвоєних знань навчального матеріалу з різними типами порушень розвитку та вмінні вибирати відповідні прийоми виховного впливу на дітей у класі.

Вчені однозначні в тому, що інклюзія – це особливий навчально-виховний процес та постійний пошук ефективніших шляхів задоволення індивідуальних потреб усіх дітей. Інклюзія пов'язана з визначенням перешкод та їх подоланням. Відповідно, вона включає проведення комплексної оцінки, збір інформації з різноманітних джерел для розробки індивідуального плану розвитку і реалізації його на практиці (Бойчук, Бородіна, Микитюк, 2015, с. 14³⁷³).

У концепції інклюзивного навчання зазначено, що інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, що базується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту в умовах загальноосвітнього навчального закладу і права навчатися за місцем

---

³⁷²Соловей, Т., Чайковський, М. (2013). Змістовні компоненти професійної компетентності соціального працівника інклюзивного закладу освіти. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. Хмельницький, №1 (7), 220–224.

³⁷³Бойчук, Ю., Бородіна, О. (2015). Микитюк О.М. Інклюзивна компетентність майбутнього вчителя основ здоров'я: монографія. Харків: ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 117 с.

проживання. Метою інклюзивної освіти є забезпечення рівного доступу до якісної освіти в умовах загальноосвітнього навчального простору, пристосованого до задоволення особливих освітніх потреб кожної людини; створення умов для вдосконалення системи освіти і соціальної реабілітації дітей з особливими освітніми потребами, через упровадження інноваційних технологій, зокрема інклюзивного навчання (Концепція розвитку інклюзивної освіти, 2010³⁷⁴). Саме інклюзивна діяльність – передбачає повноцінне включення дитини з особливими освітніми потребами у освітній процес школи – у навчальну діяльність на уроці, у життя класу й школи в позаурочний час. Для цього інклюзивна діяльність педагога передбачає адаптацію освітнього простору: диференціювати навчальний процес, розробити для кожної дитини індивідуальний навчальний план, підібрати відповідне навчально-дидактичне забезпечення, застосовувати найбільш ефективні традиційні й адекватні новітні технології навчання, зробити так, щоб були враховані потреби й особливості кожної дитини, як з особливими освітніми потребами, так і здорової. Обов'язковою складовою інклюзивної діяльності є вивчення, накопичення і розповсюдження передового педагогічного досвіду в сфері інклюзії в контексті організації дозвілля дітей з особливими освітніми потребами (Бойчук, Бородіна, Микитюк, 2015, с. 38-45³⁷⁵).

На сьогодні науковцями досліджено процес диференціації навчання, виховання та розвитку дітей з особливими освітніми потребами; виявлено найбільш результативні шляхи, методи та засоби, направлені на своєчасне виявлення, попередження та подолання відхилень у розвитку та поведінці у дітей. Але залишається малодослідженою проблема організації дозвілля дітей з особливими освітніми потребами.

На практичній значущості дозвілля дітей з особливими освітніми потребами наголошує Б. Мосальов, яке виходить із потреб дітей в у рекреації, спілкуванні, самопізнанні самореалізації, саморозвитку та ін. Відповідно до рівня культури індивіда здійснюється вибір форм дозвіллевих занять, що спрямовані на освіту, самоосвіту, активну творчість, навчання, культурні потреби. Соціальна значущість

---

³⁷⁴ Концепція розвитку інклюзивної освіти / Наказ МОН від 01.10.2010 р. №912.

³⁷⁵ Бойчук, Ю., Бородіна, О. (2015). Микитюк О.М. Інклюзивна компетентність майбутнього вчителя основ здоров'я: монографія. Харків: ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 117 с.

дозвілля відкриває можливості навчально-виховної та пізнавально-розвиваючої діяльності її суб'єктів, які досить помітно відображаються в освітніх процесах дозвіллевої діяльності (Мосалев, 1995, с. 7-9³⁷⁶).

Так, А. Вишняк та В. Тарасенко, трактуючи поняття «дозвілля», зауважують, що – це, перш за все, внутрішня культура людини, наявність у неї певних особистісних якостей характеру, це організованості, потреб та інтересів, вміння, смаки, бажання, життєві цілі, що дозволяють змістовно та з користю проводити вільний час. Вони також підкреслюють, що якість дозвілля характеризується рівнем розвитку та функціонуванням відповідних закладів, без яких неможливе проведення свого дозвілля (Вишняк, 1988, с. 34³⁷⁷).

Як свідчить аналіз, дослідники трактують поняття «дозвілля» в контексті реалізації інтересів особистості, пов'язаних з рекреацією, саморозвитком, самореалізацією, спілкуванням, задоволенням, оздоровленням, що впливає на вільний вибір особистістю дозвіллевих занять. Безперечно, у сфері дозвілля закладена велика можливість не тільки виховання, але й водночас формування соціально значущих якостей молоді.

Аналіз теоретичного обґрунтування дозвіллевої діяльності провідними вітчизняними та зарубіжними дослідниками свідчить про визначення цього поняття, як:

– частини загальної соціально-культурної діяльності, що здійснюється під час дозвілля й вирізняється свободою вибору, активністю, ініціативою різних груп та індивідів, базується на загальнокультурних, художніх, пізнавальних, політичних, побутових та інших інтересах дорослих, молоді, дітей (Кисельова, Красильников, 1992³⁷⁸);

– багаторівневої структури, основними рівнями якої є споживання, творчість і екстеріоризація (Кремень, 2008³⁷⁹);

---

³⁷⁶Мосалев, Б. (1995). Досуг: методология и методика социологических исследований. Москва: МГУК, 94 с.

³⁷⁷Вишняк, А. (1988). Культура молодежного досуга. Київ, 53 с.

³⁷⁸Киселева, Т. (1992). Теория досуга за рубежом: лекции по курсу «Культурно-досуговая деятельность». Москва: МГУК, 50 с.

³⁷⁹Кремень, В. (2008). Енциклопедія освіти / акад. пед. наук України. Київ: Юрінком Інтер, 1040 с.

– вільної діяльності, що обирається самою особистістю і здійснюється людиною тому, що їй так хочеться, щоб вона, зумовлена особистими потребами й інтересами, а не викликана під тиском зовнішніх обставин, що змушують її до неї (Воловик, 1999³⁸⁰); цілеспрямованої активності, яка відповідає потребам і мотивам людини, що реалізується у системі культури і дозвілля (Гончаренко, 1997³⁸¹).

Зазначене свідчить про те, що вибір дозвіллевих занять значною мірою зумовлений особистими потребами та інтересами підлітків, їхнім психологічним та емоційним станом, соціальним самоствердженням та саморозвитком, віковими та індивідуальними особливостями.

У контексті здійснюваного дослідження особливу увагу привертає твердження Н. Яременко про те, що цінність дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами полягає в тому, щоб допомогти їм реалізувати всі найкращі якості, які в них закладені. Сфера дозвіллевої діяльності має бути побудована так, щоб її зміст і форми організації були максимально спрямовані на розкриття загальнолюдських, загальнонаціональних цінностей і формування на їх основі особистісних якостей дітей з особливими освітніми потребами (Яременко, 2007, с. 5³⁸²).

Дійсно, організація дозвіллевої діяльності має значний вплив на формування особистості. Гармонійний та всебічний розвиток особистості – це високий соціальний ідеал, який є необхідним для вирішення завдань, що стоять на сучасному етапі розвитку суспільства. Це особливо це стосується сучасних дітей з особливими освітніми потребами.

Розглядаючи організацію дитячого дозвілля, потрібно врахувати те, що діти усі різні та поділяються на такі вікові групи: молодші школярі; підлітки; старшокласники. Важливо, щоб організація виховної діяльності та дозвілля відповідала сучасним потребам і запитам дітей з особливими освітніми потребами.

Основними завданнями організації дозвілля з дітьми з особливими освітніми потребами є: забезпечення всебічного розвитку

---

³⁸⁰ Воловик, А., Воловик, В. (1999). Педагогіка дозвілля : підручник. Харків: ХДАК, 332 с.

³⁸¹ Гончаренко, С. (1997). Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 376 с.

³⁸² Яременко, Н. (2007). Дозвіллезнавство : навчальний посібник. Фастів: «Поліфаст», 460 с.

дитини; формування суспільно-громадського досвіду особистості; розвиток, стимулювання та реалізація її духовного і творчого потенціалу; створення системи пошуку, розвитку й підтримки юних талантів, обдарувань; залучення до соціокультурних цінностей; виховання вольових якостей, формування активної життєвої позиції.

У роботі з дітьми з особливими освітніми потребами є такі форми дозвілєвої діяльності: індивідуальна, групова, масова (Веклюк, 2015, с. 4³⁸³).

В індивідуальній дозвілєвій діяльності дитина з особливими освітніми потребами обирає такі види заняття: гру, читання, заняття художньою творчістю, спортом, перегляд телепередач. Груповими форми змістовного дозвілля є: різні види ігрової діяльності; заняття за інтересами, конкурси, прогулянки, мандрівки тощо. Масові форми дозвілєвої діяльності – це концерти, фестивалі, свята, акції, флешмоби для дітей з особливими освітніми потребами тощо.

Безперечно, організаторам дозвілля потрібно обов'язково знати особливості цих вікових груп. Адже дозвілєва діяльність є унікальним, оригінальним і ефективним засобом адаптації, соціалізації й реабілітації особистості підлітка з особливими освітніми потребами, яка містить у собі різноманітні форми, засоби, методики і технології, які орієнтовані саме на нього.

Організаторам дозвілля треба добре знати особливості цих вікових груп. 1 група. Молодші школярі (6-10 років): притаманне бажання вчитися, щоб більше пізнати навколишній світ. В цьому віці формується наполегливість, працьовитість, відповідальність. Діти молодшого шкільного віку опановують моральні норми та правила поведінки, у них формується самостійність.

Діти пізнають світ через гру, а тому в основною формою роботи з цією категорією дітей з особливими освітніми потребами повинна бути гра як універсальний метод пізнання, навчання, організації відпочинку. Тому педагоги мають бути дуже уважними при організації ранків, свят, конкурсів, ігрових програм для дітей молодшого віку, тому що діти цього віку сприймають все ще через яскраві образи.

---

³⁸³ Веклюк, Л. (2015). Методика організації дозвілля різних вікових груп населення / Методичні рекомендації. Ужгород, 24 с.

Рекомендуємо проводити масові заходи, які можна класифікувати за напрямками: розважально-пізнавальні програми; театралізовані ігрові програми; фестивалі ігрових програм «Гра скликає друзів», «Грайлик»; різноманітні програми, турніри з настільних ігор, тематичні свята для дітей. До прикладу, наведемо деякі форми, які можна використати у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами:

- творчі тижні – дитячої книги, музики, театру, кіно, образотворчого та ужиткового мистецтва;
- конкурсно-розважальні програми – костюмовані вікторини, дні народження;
- дні спілкування з природою;
- концерти, виставки, конкурси; фестивалі самодіяльних дитячих творчих колективів тощо.

2 група. Підлітки з особливими освітніми потребами (10-15 років). Мають потребу у пізнанні та можливість показати себе, знайти однодумців. Діти у цьому віці дуже надто чутливі. Вони вперше закохуються, у них починається статеве формування; формуються такт, почуття як порядність, доброзичливість, милосердя, гідність, совість та ін. Тому індивідуальні, групові бесіди найефективніші у роботі з цією віковою групою.

Підлітковий вік розглядається як особлива соціально-психологічна і демографічна група. Вона має свої установки, специфічні норми поведінки, які утворюють особливу підліткову субкультуру (Павелків, 2011, с. 225-226³⁸⁴).

3 група. Старшокласники (15-17 р.). У них формуються погляди про природу суспільства, вони висловлюють свої думки з приводу культурного, економічного та політичного життя в державі, готуються вийти у самостійне життя. Для цієї вікової групи характерні такі форми організації дозвілля як диспути, сучасні ток-шоу, пізнавальні лекції, вечори відпочинку, цікаві конкурси, тематичні вечори, дні інформації, дні фахівця, різноманітні виставки.

Для підлітків і старшокласників з особливими освітніми потребами велике значення має інформаційно-пізнавальне

---

³⁸⁴Павелків, Р. (2011). Вікова психологія : підручник. Київ: Кондор, 469 с.

спрямування роботи. У роботі із ними рекомендуємо використовувати різні форми та види дозвіллевої діяльності:

- музичні (виступи, музичні фестивалі, концерти);
- театральні (театралізовані свята й видовища, мистецькі фестивалі, карнавали);
- просвітницькі (лекції, диспути, тематичні вечори літературні вечори
- декоративно-прикладні (конкурси моди та краси, виставки-експозиції, фестивалі ремесел) та інші.

Також можна навчити учнів з особливими освітніми потребами вмінню проводити дискусію, відстоювати свою думку. З цією метою проводяться цікаві та різноманітні ігри, такі як «Ігри в конфлікти», «Шоу-клуб», ділові ігри «Адаптація», конкурсні програми, «Брейн-ринг» та інші. Педагог повинен завжди бути в пошуках нових та цікавих ігор, у яких діти змогли б себе проявити.

Всі пропоновані колективні чи групові справи пронизані грою та спілкуванням у колі на різні теми, а тому їх можна назвати колективним ігровим спілкуванням. Кожна дитина з особливими освітніми потребами є активним учасником спілкування, вільно висловлює свої думки, ділиться набутим життєвим досвідом, знаннями, поглядами, думками. Форми колективного ігрового спілкування: «Чарівний стілець», «Проблема на долоні», «Презентація світу (об'єкта)», «Театр-експромт», «Конверт дружніх запитань (життєвих ситуацій)», «У чому сіль?», «Людина скрізь», «Калейдоскоп», «П'ять хвилин із мистецтвом», «У колі симпатій», «Повір у себе», «Інтелектуальний аукціон» та ін.

Для реалізації важливих завдань організації ефективного виховного процесу сприяє використання різнопланових ігор, зокрема: ігор з літерами, зі словами, які мають бути чітко спрямованими на формування мовленнєвої культури дітей, збагачення їхнього словникового запасу.

Надзвичайно важливо, щоб організація дозвіллевої діяльності відповідала сучасним потребам і запитам дітей з особливими освітніми потребами. Необхідність абсолютної взаємодії між всіма напрямками й спеціалістами, що забезпечує цілісність і ефективність організації дозвіллевої діяльності. Це є важливою умовою.

Популярними є такі форми дозвільної діяльності для дітей з особливими освітніми потребами:

– арт-галерея, де вся експозиція присвячена казці. Діти долучаються до образотворчої діяльності, комунікативного процесу, розвивають креативне мислення, естетичний смак. Вони самі пробують що-небудь намалювати, одержуючи від цього не тільки задоволення, але й певні навички й терапевтичний ефект;

– ігровий зал, де використовуються елементи народної культури, колективне виконання мелодій, організовуються малорухомі народні ігри. Гра є унікальним засобом для спонтанного прояву всіх особистих можливостей дитини. В ігрову діяльність підлітки включаються без напруги і проявляють максимальну цікавість та участь;

– театральна гримувальна. Дітям надається унікальна можливість зануритися в чарівний світ театру, потрапити за його лаштунки, потім на імпровізовану сцену. Велику роль відіграють театральні костюми, їхні деталі, які призначені для казкових персонажів. Кожна дитина вибирає їх за своїм смаком й починає обігравати вигадану роль, поживляючи образ (Філімонов, 2012³⁸⁵).

На ефективність дозвільної діяльності, здійснюваної з дітьми з особливими освітніми потребами, з точки зору дослідників, впливають:

1) рівень матеріально-технічної бази, ступінь забезпеченості приміщеннями для розгортання діяльності дозвільних форм музичними інструментами, інвентарем для аматорських об'єднань, образотворчої й декоративно-прикладної творчості тощо;

2) доступність установ культури для дітей з особливими освітніми потребами;

3) забезпеченість кваліфікованими кадрами;

4) вивчення й застосування інноваційного досвіду роботи;

5) достатні обсяги фінансування дозвільних програм, в тому числі із залученням засобів, отриманих по фандрайзингу;

б) транспортне обслуговування;

---

³⁸⁵ Філімонов, С (2012). Особливості організації дозвілля дітей з обмеженими можливостями здоров'я в умовах санаторно-курортного комплексу. *Збірник наукових праць. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами.* №9(11). С. 181-192.

7) різноманіття видів дозвіллевих занять та їх вільний вибір (Храпиліна, 1996, с. 124³⁸⁶).

Велика роль відводиться педагогові при організації дозвіллевої діяльності з дітьми з особливими освітніми потребами. Перш за все фахівцю необхідно враховувати психологічні особливості таких дітей:

- зміна інтересів;
- недостатня впевненість у своїх силах;
- слабкий прояв наполегливості,
- самотійності;
- хворобливість;
- ранимість, замкнутість;
- відчуття своєї неповноцінності.

Головне завдання педагога – психологічно активізувати дітей з особливими освітніми потребами з урахуванням перспективи їхнього життя, дотримуючи при цьому педагогічного такту. До засобів реабілітації варто віднести спорт, ігри, екскурсії, заняття художньою й прикладною технічною творчістю, ділові комерційні, логічні ігри, ритуали, свята, обряди, конкурси, фестивалі, оздоровчі процедури й психологічні розвантаження, засоби масової інформації.

Ефективними також є такі форми роботи, як аукціони, конкурси, дискусії, клуби, спортивні змагання, спеціальні тренінги, творче спілкування. Все це сприяє формуванню творчої особистості, розвитку почуття колективізму, прискорює розумовий розвиток, створює життєвий оптимізм і активність, виховує позитивні риси характеру (Паскаль, 2007³⁸⁷).

Ми поділяємо наукову позицію українського соціолога В. Пічі, що основними напрямками дозвіллевої діяльності є:

- 1) культурне споживання, яке має індивідуальний характер (читання газет, журналів, книг, перегляд телепередач та ін.);
- 2) культурне споживання публічно-видовищного характеру (відвідування театрів, концертів, музеїв, виставок та ін.);
- 3) спілкування, фізичні заняття, спорт;
- 5) розваги та ігри; пасивний відпочинок (Піча, 2002, с. 95³⁸⁸).

---

³⁸⁶Храпылина, Л. (1996). Основы реабилитации инвалидов. Москва: Интавр, 146 с.

³⁸⁷Паскаль, О.(2007). Соціальна робота у сфері дозвілля: навч. посібник. Одеса: Поліграф, 120 с.

³⁸⁸Піча, В. (1990). Культура дозвілля. Київ, 238 с.

Вивчення стану дозвіллевої діяльності дозволяє стверджувати, що серед дітей поширеними видами дозвілля є такі, як: перегляд телебачення, комп'ютерні ігри, спілкування по скайпу, спілкування в онлайн режимі, заняття за інтересами, читання книг, що свідчить про розвивальний компонент дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами. Варто звернути увагу також на зростання популярності комп'ютерних технологій серед дітей, як засобу інформації, так і форми дозвілля. Розвиваючий компонент дозвіллевої діяльності учнів проявляється в таких видах діяльності, як відвідування музеїв, театрів, виставок, об'єднань за інтересами.

У сфері дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами велике значення має спілкування. Спілкування є необхідною умовою життєдіяльності людини і суспільства; джерелом творчого перетворення індивіда в особистість; формою передачі знань; вихідним моментом самосвідомості особистості; регулятором поведінки людей у суспільстві; самостійним видом діяльності. Характеризуючи особливості людського спілкування, Л. Буєва наголошує, що у спілкуванні здійснюється раціональний, емоційний та вольовий взаємозв'язок індивідів, формується і проявляється спільність настроїв, думок, поглядів, досягається взаєморозуміння, здійснюється передача і засвоєння звичок, стилю поведінки, створюється згуртованість і солідарність, що характеризує групову та колективну діяльність (Буєва, 1968, с. 111³⁸⁹).

Ми поділяємо наукову позицію Ю. Стрельцова стосовно того, що спілкування виступає важливою складовою діяльності різних дозвіллевих об'єднань школярів, оскільки власне спілкування лежить в основі міжособистісних та групових відносин. Форми спілкування в умовах дозвіллевої діяльності можна класифікувати за:

- змістом (пізнавальні, розважальні, творчо-емоційні);
- часом (короткотривалі, періодичні, систематичні);
- характером (пасивні та активні);
- спрямованості контактів (неопосередковане та опосередковане);
- діяльністю (неофіційні та офіційні) (Стрельцов, 2002, с. 19³⁹⁰).

---

³⁸⁹Буєва, Л. (1968). Социальная среда и личность : дисс. доктора психол. Наук. М., 250 с.

³⁹⁰Стрельцов, Ю. (2002). Культурология досуга. М.: МГУК, 183 с.

Найпоширенішою формою спілкування у сфері дозвілєвої діяльності дітей з особливими освітніми потребами є міжособистісне, яке характеризується добровільністю та свободою і, зазвичай, не пов'язане з будь-якою предметно-практичною діяльністю. Слід зауважити, що на думку В. Суртаєва, у соціально-педагогічному плані спілкування в процесі дозвілєвої діяльності є формою неофіційних та нормативно-нерегламентованих взаємодій, тому що підліток зустрічається з іншою людиною не як з членом об'єднання, а як з особистістю. Характерною рисою такого спілкування є високий рівень емоційної насиченості. (Суртаев, 1997, с. 95-96³⁹¹).

Окрім того, спілкування в дозвілєвій сфері значною мірою відображає ієрархію цінностей, культурні пріоритети та позиції осіб, які взаємодіють. Аналізуючи спілкування школярів у процесі дозвілєвої діяльності, необхідно, перш за все, звернути увагу на їх цінності, орієнтації, потреби та побажання, оскільки власне вони зумовлюють різні типи дозвілєвого спілкування учнів з особливими освітніми потребами.

Підсумовуючи вищесказане, спробуємо окреслити певні вимоги, які забезпечать ефективну організацію дозвілля дітей з особливими освітніми потребами.

Важливе місце тут посідають принципи, що виступають у ролі базових, спрямовуючих положень, нормативних вимог до організації та проведення освітнього процесу. Вони є дороговказом для визначення змісту, засобів, форм, методів організації інклюзивного освітнього простору. У педагогіці принципи прийнято тлумачити як керівні, вихідні положення, вимоги до діяльності. Вважаємо, що визначальними принципами професійної діяльності педагогів в умовах інклюзивного освітнього закладу мають стати як традиційні, так і нетрадиційні. Пропонуємо для полегшення розгляду принципів, здійснити їх групування за В. Ягуповим.

1. Принципи, що стосуються усіх компонентів дидактичного процесу: науковість; наочність; системність і послідовність навчання; оптимальне співвідношення традиційних форм і методів організації навчального процесу; оптимізація освітнього процесу; поєднання

---

³⁹¹Суртаев, В. (1997). Социально-педагогические особенности молодежного досуга: учебное пособие. Ростов-на-Дону, 200 с.

теоретичної і практичної підготовки; зв'язок навчання з життям, інформатизація; нетрадиційність системи навчання; диференціація навчання; міжпредметні зв'язки.

2. Принципи, що стосуються діяльності суб'єктів викладання та їхньої методики: доступність викладання; партнерство і співробітництво; рефлексія учасників навчального процесу (педагогів і учнів).

3. Принципи, що стосуються навчально-пізнавальної діяльності суб'єктів учіння (учнів): вмотивованість; активність, свідомість та самостійність гармонійний розвиток особистості учнів; емоційність; креативність; участь рефлексія учасників навчального процесу.

4. Принцип, що стосується контрольно-оцінювальних функцій дидактичного процесу: міцність засвоєння знань, умінь і навичок. Закцентуємо увагу на деяких з них (Кучерявий, 2014³⁹²; Ягупов, 2002³⁹³).

Оптимізація навчально-виховного процесу – це залучення додаткових ресурсів, з метою досягнення високого рівня готовності педагогів до інклюзивної роботи. Сьогодні в Україні діє вже чимало громадських і благодійних організацій, державних структур (центри соціальної реабілітації дітей з інвалідністю, психолого-медико-педагогічні консультації та ін.), які замаються питаннями дітей з інвалідністю, інклюзивної освіти. З метою підвищення якості навчального процесу необхідно залучати їх представників.

Зв'язок навчання з життям, інформатизація передбачає використання під час занять життєвого досвіду учнів. Розуміння суті інклюзивної педагогіки і усвідомлення можливих перепон має стимулювати вчителів до пошуку ефективних шляхів їх подолання.

Нетрадиційність системи навчання полягає у використанні в системі підготовки педагогів нових форм навчання (тренінгів, суспільних оглядів, соціологічного опитування, рольових ігор, дискусій та ін.).

Принцип *доступності викладання* вимагає від педагога складний зміст навчального предмета, у якому використовуються досягнення інших, невласних конкретній спеціальності, наук (зокрема

---

³⁹²Кучерявий, О. (2014). Педагогіка: особистісно-розвивальні аспекти: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К.: Слово, 94 с.

³⁹³Ягупов, В. (2002). Педагогіка: Навч. посібник. К.: Либідь, 294 с.

медицини, корекційної психопедагогіки та ін.) подавати зрозуміло, застосовуючи усі складові педагогічної майстерності. Звідси і високі вимоги до компетентності самого педагога.

Партнерство і співробітництво передбачає створення позитивного психологічного фону взаємодії у системі «педагог-учні», переведення (Брюховецька, 2013³⁹⁴) учнів у статус суб'єктів освітнього процесу, що впливає на їх активізацію, мотивацію, світоглядну позицію.

Емоційність як принцип навчання сприяє не лише розвитку емоційного інтелекту та мотивації навчання, але й впливає на формування нових ціннісних установок дітей, їх світогляду.

Отже, принципи як нормативні вимоги до роботи в умовах інклюзивного класу мають охоплювати усі складові освітнього процесу у школі і впливати на визначення стратегій й тактики практичних дій суб'єктів даного процесу. Це дозволить із мінімальними ресурсними затратами сформувати необхідні умови для успішної роботи та інклюзивну компетентність педагогів з організації дозвілля дітей з особливими освітніми потребами.

Стан готовності педагога до соціально-педагогічної діяльності у ЗЗСО в умовах інклюзивної освіти визначається критеріями інклюзивної готовності. Такими критеріями є:

- усвідомлення необхідності виконувати соціально-педагогічну діяльність;
- готовність до подолання невдач;
- упевненість у тому, що виконувана діяльність принесе позитивні результати;
- знання фахових і методичних матеріалів;
- здатність до професійної рефлексії;
- наявність реактивного мислення для розв'язання нестандартних ситуацій:
- схильність до творчості;
- наявність особистісно значущих якостей, необхідних для виконання соціально-педагогічної діяльності в умовах інклюзивної освіти;

---

³⁹⁴Брюховецька, О. (2013). Розвиток готовності майбутніх психологів до використання нетрадиційних форм навчання в процесі особистісно орієнтованої підготовки в системі ППО. *Післядипломна освіта в Україні* / Гол. ред. Семиченко В. Київ: ЦППО, 2. 43-47.

– бажання допомогти розкрити потенціал учнів (Бойчук, Бородіна, Микитюк, 2015³⁹⁵); (Колупаєва, 2009³⁹⁶).

У руслі порушеної проблеми, оновлення системи освіти, потрібен фахівець нового покоління, спроможний працювати в інклюзивному освітньому середовищі. Тому інклюзивну компетентність слід включити до складу професійної компетентності.

Таким чином, проблема вільного часу гостро постає перед дітьми з особливими освітніми потребами, які, на жаль, обмежені у виборі дозвіллевих форм. Саме вміла організація дозвіллевої діяльності сприяє ефективному розвитку дитини, яка здійснює позитивний вплив на творчий потенціал особистості та готує її до дорослого життя.

Широке впровадження ідеї інклюзії в загальноосвітні школи України значною мірою може вирішити згадану проблему. У цьому ракурсі особливого значення набуває проблема формування інклюзивної компетентності педагога, що є інтегрованим особистісним утворенням.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у пошуку дієвих механізмів та умов, які сприятимуть формуванню інклюзивної компетентності у педагогів.

---

³⁹⁵Бойчук, Ю., Бородіна, О., Микитюк, О. (2015). Інклюзивна компетентність майбутнього вчителя основ здоров'я: монографія. Харків: ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 117 с.

³⁹⁶Колупаєва, А. (2009). Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія. К.: «Самміт-Книга», 326 с.